

Robert Syrwid

"Olsztyn - narodziny nowego miasta" : sprawozdanie z wystawy

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 429-431

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Robert Syrwid

„Olsztyn — narodziny nowego miasta” Sprawozdanie z wystawy

28 czerwca 1995 r. w Domu „Gazety Olsztyńskiej” otwarto wystawę „Olsztyn — narodziny nowego miasta”. Wśród przybyłych znaleźli się przedstawiciele wszystkich grup pokoleniowych mieszkańców miasta: od najstarszych, tworzących powojenną rzeczywistość, po studentów i uczniów. Władze wojewódzkie reprezentował wicewojewoda Krzysztof Fabiański. Gości powitała autorka scenariusza wystawy Małgorzata Strzyżewska. W słowie wstępnym wyjaśniła znaczenie tytułu wystawy, który może budzić wątpliwości z uwagi na ponad 600-letnią historię miasta. Olsztyn w wymiarze symbolicznym „urodził się na nowo” jako jednostka administracyjna, urbanistyczna, ludnościowa i kulturalna, zmieniając przynależność państwową w określonej sytuacji politycznej okresu powojennego. Cezury wystawy stanowią lata 1945—1949. W zamyśle autorki ma ona charakter retrospektywny i przedstawia szeroką panoramę kształtowania się stosunków politycznych, gospodarczych i społecznych miasta. Oczywisty jest tu także kontekst rocznicowy — półwiecze wpływające od zakończenia II wojny światowej oraz powrót Olsztyna i Warmii do Polski.

Funkcję przewodnika po wystawie pełni ponad 70 „kartek kalendarzowych”, które pod datami dziennymi zawierają zwięzły opis ważniejszych dokumentów i fotografii. Pierwsza kartka, pod datą 1 stycznia 1945 r., informuje o liczbie 50 396 mieszkańców miasta według przedwojennego spisu ludności, ostatnia zaś, z 7 października 1949 r., zapowiada otwarcie kina „Odrodzenie”. Ekspozycję zamyka tablica „Rozwój ludności Olsztyna w latach 1945—1949”, zamieszczająca dane statystyczne dotyczące liczebności mieszkańców, narodzin i zawieranych małżeństw. W ramach tej swoistej klamry faktograficznej znajdujemy bogactwo wydarzeń związanych z organizacją struktur administracji publicznej, początkami życia politycznego, kulturalnego, gospodarczego, a także poznajemy zwykle problemy dnia codziennego ludności, zarówno miejscowej, jak i napływowej.

Istotną część wystawy stanowią fotografie. Duże wrażenie robi zwłaszcza 12 wielkoformatowych fotogramów przedstawiających Olsztyn w latach 1945—1948. Ukazują one np. widok miasta z zamku, Górną Bramę, wypaloną ulicę Prosta, fragmenty ulic: Dąbrowszczaków, Kościuszki, Mickiewicza i Pieniężnego, odgruzowywanie Starego Miasta. Autorzy większości zdjęć to: Jan Bułhak, Zygmunt Drzewicki, Walerian Łochacz i Kazimierz Reczyński. Uwagę przyciąga też 20 kadrów z radzieckiej kroniki wojennej, nakręconej w 1945 r. Uzupełnieniem panoramy miasta jest kilkanaście rysunków Olsztyna z lat 1946—1950, autorstwa Kazimierza Acedańskiego. Z ogólnej liczby ponad 150 eksponowanych fotografii około 50 to oryginały, a wśród nich zdjęcia legitymacyjne, sceny ze spektakli teatralnych, imprez masowych itp. Ukazują one np. pułkownika Jakuba Prawina — pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, Bronisława Latosińskiego — prezydenta Olsztyna, członków Zarządu Miejskiego, pierwszy zespół Teatru im. Stefana Jaracza, uczestników kursu straży kolejowej, pielęgniarki Polskiego Czerwonego

Krzyża, zawody sportowe na Stadionie Leśnym, procesję Bożego Ciała, wigilię harcerską i wiele innych. Wszystkie tworzą jeden, wspólny obraz tamtych lat, wydarzeń i ludzi z nimi związanych.

W warstwie dokumentarnej, ekspozycja zakłada podział nie tylko chronologiczny, ale i tematyczny, wyodrębniający ważniejsze dziedziny życia miasta. Z dokumentów politycznych znajdujemy: Manifest PKWN, odezwy Rządu Tymczasowego RP, obwieszczenia i zarządzenia prezydenta Olsztyna, raporty i sprawozdania poszczególnych wydziałów Urzędu Miejskiego, korespondencję z władzami państwowymi, protokoły, zezwolenia, zaświadczenia, akty nominacyjne itp. Działalność partii politycznych odzwierciedlają odezwy, plakaty, legitymacje członkowskie Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Ludowego, a także listy i artykuły prasowe. Na wystawie prezentowane są ponadto dwa sztandary z 1947 r. — Komitetu Miejskiego PPR i Komitetu Wojewódzkiego PPS. Referendum ludowe oraz wybory do Sejmu Ustawodawczego obrazują plakaty propagandowe. Wyjątkowo cenne są ulotki i prasa podziemna organizacji Wolność i Niezawisłość, np. „Puszcza Szumi”, „Honor i Ojczyzna”, „Polska Walczy”.

Problemy gospodarcze prezentują dokumenty Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, Sprawozdania Grupy Operacyjnej Ministerstwa Przemysłu, raporty kolejarzy o stanie zabezpieczenia kolei, korespondencja Urzędu Miejskiego dotycząca sytuacji aprowizacyjnej i zdrowotnej ludności miasta, pisma Warmińskiego Zrzeszenia Chemicznego i inne.

Po raz pierwszy wyeksponowano oryginalne dokumenty dotyczące drażliwego problemu — sytuacji Niemców, którzy w liczbie ośmiu tysięcy pozostali w mieście po zakończeniu działań wojennych i byli wykorzystywani do robót publicznych. Oto protokół Jadwigi Königs, przedstawicielki ludności niemieckiej do współpracy z Zarządkiem Miejskim przy organizacji stałej dostawy Niemców do robót przymusowych z 20 czerwca 1945 r.: „Wczoraj tj. 19 bm. zjawił się sowiecki żołnierz z majątku Luizenhof, na Mazurenzidlung po ludzi do pracy, a kiedy Königs Jadwiga odmówiła mu dostarczenia ludzi, skopał ją nogami, odgrażając się i wymyślając w sposób ordynarny i pomimo oporu ze strony wyżej wymienionej siłą zebrał grupę składającą się z 65 osób i zabrał do pracy. Podobne historie powtarzają się codziennie. Żołnierze sowieccy nie honorują zaświadczeń wystawionych przez USN i siłą tych ludzi zatrudnionych już, zabierają do pracy w majątku Luizenhof i Pozorten”.

Obejrząc można także listy Warmiaków do PCK z prośbami o odnalezienie zaginionych członków ich rodzin, zaświadczenia o ukończeniu kursów repolonizacyjnych, protokoły o zabezpieczaniu nieruchomości, przydziały lokalowe, relacje obrazujące konflikty z radzieckimi władzami wojskowymi na tle traktowania ludności autochtonicznej. Ciekawe z punktu widzenia historycznego są z pewnością dokumenty repatriacyjne i osiedleńcze pochodzące z Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego, karty ewakuacyjne, zaświadczenia o wyjeździe do Polski, legitymacje Związku Osadników Wojskowych na Ziemiach Odzyskanych itp.

Pokażną część ekspozycji zajmują zbiory dokumentujące początki i organizację życia kulturalnego Olsztyna, w tym miejscowej prasy i szkolnictwa. Na wystawie przedstawiono wydawnictwa i statut zalegalizowanego 17 lipca 1945 r. Instytutu Mazurskiego, którego pierwszym, powojennym sekretarzem była Emilia Sukertowa-Biedrawina; dorobek Spółdzielni Wydawniczej „Zagon”, powstałej 11 września 1945 r.; otwarcie Teatru im. Stefana Jaracza pod dyrekcją Stanisława Wolickiego 18 listopada 1945 r. oraz inaugurację działalności wystawienniczej Muzeum Mazurskiego, którego kustoszem był Hieronim Skurpski. Zamieszczono także fotografie zespołów redakcyjnych oraz pierwsze numery gazet olsztyńskich: „Głosu Ziemi”, „Wiadomości Mazurskich” i powstałego po

ich zlikwidowaniu „Życia Olsztyńskiego”, mutacji „Życia Warszawy”, ukazującego się od 1 maja 1947 r. Nie zabrakło również informacji o różnych uroczystościach, imprezach i wydarzeniach. Wymienić tu należy obchody Święta Dożynkowego z udziałem wiceprezydenta KRN Stanisława Szwalbego (16 września 1945 r.), ingres pierwszego powojennego administratora diecezji warmińskiej, księdza biskupa Teodora Benscha (14 października 1945 r.), otwarcie linii tramwajowej na trasie Jezioro Długie — Dworzec Główny (30 kwietnia 1946 r.), manifestację z okazji Święta Pracy (1 maja 1946 r.), widowisko regionalne „Gody Wiosenne” na Stadionie Leśnym (9 czerwca 1946 r.), odsłonięcie pomnika Mikołaja Kopernika (27 października 1946 r.), pogrzebanie prochów Seweryna Pieniężnego, Leona Włodarczaka i Jana Mazy, zamordowanych w obozie Hohenbruch, oraz Ryszarda Knośały, który zginął w obozie Dachau (2 listopada 1946 r.), otwarcie Miejskiej Hali Targowej (22 lipca 1947 r.), oddanie do użytku budynku Dworca Głównego PKP (24 stycznia 1948 r.) i wiele innych, np. pierwszego hejnału z ratuszowej wieży, odegranego przez strażaka z Miejskiej Straży Pożarnej (28 października 1948 r.).

Kolorytu wystawie przydają liczne druki ulotne władz miejskich, organizacji społecznych i zawodowych oraz osób prywatnych: koperty, papiery firmowe, ogłoszenia, plakaty reklamowe, blankiety, kartki żywnościowe, wizytówki, zaproszenia i bilety wstępu. Integralną część ekspozycji stanowią przedmioty codziennego użytku, które bardzo udanie wkomponowane w całość wystawy, uzupełniają jej dokumentarny charakter. Znajdujemy tu sprzęty biurowe: maszyny do pisania, maszynkę do liczenia, numerator, zszywacz, kałamarz, temperówki, przyciski do papieru, wagę do listów, a oprócz tego dwa radia marki „Pionier”, aparaty telefoniczne, godło państwowe z budynku Szkoły Podstawowej nr 1 w Olsztynie, czapkę kolejarską z orłem w koronie — własność Jana Gana, kierownika grupy kolejarzy przybyłych do miasta 17 lutego 1945 r.

Większość prezentowanych eksponatów pochodzi ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur. Część dokumentów wypożyczono z Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego i Szkoły Podstawowej nr 1 w Olsztynie. Wystawę wzbogacają prywatne pamiątki Reginy Lachowicz, Bohdana Łukaszewicza, Włodzimierza Pepola, Hieronima Skurpskiego, Krystyny Wojtaszek-Markunas i Jerzego Zaleskiego.

Niewielka stosunkowo powierzchnia wystawiennicza ograniczyła w pewnym stopniu zakres tematyczny, zmuszając autorkę do niezbędnej selekcji dostępnych zbiorów. Zabrakło również, nad czym wypada tylko ubolewać, przewodnika po ekspozycji na wzór podobnych wydanych przy okazji poprzednich wystaw: *Prasa polska na Warmii i Mazurach (1718—1939)* i *Gazeta Olsztyńska (1886—1939)*. Na uwagę zasługuje oprawa plastyczna wystawy przygotowana przez Krystynę Wojtaszek-Markunas w współpracy z Małgorzatą Strzyżewską.

Wystawa „Olsztyn — narodziny nowego miasta” nie jest bynajmniej dziełem zamkniętym. Część fotografii i dokumentów pozbawiona jest opisów, datowania czy identyfikacji niektórych postaci. Był to zabieg świadomy. Autorka zwraca się w ten sposób do mieszkańców miasta o pomoc i udzielenie wszelkich informacji, które mogłyby przyczynić się do poszerzenia wiedzy o tym okresie.

W perspektywie kilku lat Dom „Gazety Olsztyńskiej” ma się stać muzeum miasta Olsztyna i dlatego ekspozycję należy traktować jako dającą początek gromadzeniu zbiorów dla tej potrzebnej placówki.

Wystawa jest niewątpliwie wydarzeniem w życiu kulturalnym miasta i regionu. Dla starszych olsztynian, pamiętających trudne, powojenne czasy może być sentymentalną wycieczką do lat młodości, a dla młodzieży powinna stanowić cenną lekcję historii lokalnej.